

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 105 1984

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00757-1 (häftad)

ISBN 91-22-00759-8 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1985

gården. Hon såg genast det nya hos Tjechov och det förbryllade och fascinerade henne: den till synes irrationella dialogtekniken, de samtidigt realistiska och symboliska detaljerna, den musikaliska ton som genomträngde föreställningen och fortsatte att klinga efter dess slut. Vad den stora publiken tyckte kan man däremot läsa om i Woodhouses böcker från 20-talet. När han vill ge intryck av något riktigt långtråkigt och dystert frammanar han bilden av en rysk pjäs.

Ändå är det engelsmännen – och i viss mån amerikanerna – som (i kraft av sin teater- och kritikertradition) skrivit de flesta och bästa böckerna om Tjechovs dramatik och som fortsätter att göra det (Magarshak 1952, Valency 1966, Styan 1971, Pitcher 1973, Rayfield 1975, Hingley 1976, Tulloch 1980). Förra året utkom i New York en internationell volym uppsatser om Tjechovs dramatik (Barricelli, editor, Chekhov's Great Plays) och i England samtidigt en liknande studie av de fyra stora pjäserna av Richard Peace, professor vid universitetet i Hull. Båda böcker var tydligen avsedda som bidrag till 80-årsminnet av Tjechovs död.

Man öppnar Peaces bok kanske utan större förväntningar. Går det att säga något nytt och originellt om Tjechovs pjäser i en kort presentation på 160 sidor? Det gör det faktiskt. Peaces sätt att läsa Tjechov påminner om en skicklig dirigents sätt att läsa partituret till några välkända och ofta spelade symfonier. Kan det bekanta ses på ett nytt sätt? Finns det några tematiska linjer och sammanhang som tidigare tolkningar förbisett? Några detaljer som man inte förstått?

Samtiden uppfattade ju Tjechovs pjäser som formlösa, många repliker och scener som tillfälliga och meningslösa. Med detta dirigentsätt att läsa texterna klargörs sammanhangen och allt faller på plats. Tjechovs yttrande att om man hänger ett gevär på väggen i första akten måste man avlossa det i den sista gäller här varje entré, replik, gest, ljud eller färg. Ingenting är tillfälligt, allt har en funktion och en mening.

Vad man kan fästa sig vid i denna intelligenta genomgång är exempelvis diskussionen av citaten från Hamlet och Maupassant i Måsen som Peace avviner nya nyanser. I Onkel Vanja reder han på ett fascinerande sätt ut den betydelse som tedrickningsceremonierna i första akten har i en pjäs där alla, som onkel Vanja själv påpekar, »bara sover, äter och dricker». I analysen av Tre systrar understryks den viktiga roll som betjänten Fera-pont spelar i egenskap av »en dövhets komiska spegel» för pjäsens huvudpersoner som vill varken höra eller förstå vad de uppfattar som »obehagligt». I Körsbärsträdgården diskuteras med fin avvägning Tjechovs egen uppfattning om pjäsen (en »komedi») och Stanislavskijs iscensättning (en »tragedi»).

Peaces bok är alltså en sympatisk och utmärkt introduktion till Tjechovs dramatik med många personliga synpunkter. Den genomgående linjen om pjäsernas genomtänkta struktur där varje detalj har sin funktion kunde ha gjorts till föremål för en mera principiell diskussion. Det kommer aldrig riktigt fram att det nya i Tjechovs teknik ju består i att denna logiska djupstruktur motsvaras av en ytstruktur där det tillfälliga, irrationella och formlösa till synes dominerar och där ett ofta förvirrande samspel av olika semiotiska system äger rum.

Det var denna motsättning som överraskade samti-

den och länge skapade problem för teaterregissörer i väst. Virginia Woolf liknade dramatikern och prosaberättaren Tjechov vid en höna som till synes helt på måfå plockar ett korn här och ett korn där. Varför just den detaljen? Och varför den kombinerad med just den? Och ändå passar allting på något besynnerligt sätt ihop och slutintrycket blir »överväldigande».

Nils Åke Nilsson

Gisbert Jänicke: *Edith Södergran diktare på två språk*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. Nr 518. Helsingfors 1984.

Från språk till språk. Sjutton uppsatser om litterär översättning. Utgivna av Gunnel Engwall och Regina af Geijerstam. Studentlitteratur. Lund 1983.

Elmer Diktonius' bevarade brev till Edith Södergran – 17 stycken – har utnyttjats av forskningen, senast av Thomas Henrikson, men vem som nu har hand om dem är ovisst. Gisbert Jänicke har emellertid fått tillgång till Henrikssons avskrifter och han trycker av brevsviden i fråga i sin bok *Edith Södergran diktare på två språk*. Med Diktonius liksom med Hagar Olsson stod Edith Södergran i livlig brevkontakt när hon nästan hela året 1922 sysslade med en finlandssvensk antologi. Förut hade hon till tyska översatt Hagar Olssons roman Kvinnan och nåden, en översättning som finns i behåll liksom hennes tolkningar för antologin av Diktonius' lyrik; dessa var bifogade breven till Diktonius.

Själva manuskriptet till antologin har Södergran bränt upp. En dikt på tyska, Land im Schummer, finns på baksidan av originalmanuskriptet till Landet som icke är; det kan enligt Jänicke röra sig om utkastet till en inledningsdikt till antologin. I Hagar Olssons arkiv har Jänicke likaså funnit vad som kan vara dennas utkast på tyska till ett förord.

Kort efter världskriget utkom i Tyskland två antologier med finsk och finlandssvensk lyrik. Södergran kände nog ej till detta, men det är ett förhållande som talar för en principiell mottaglighet för nordisk litteratur vid denna tid, påpekar Jänicke. Södergran drevs till sin översättningsverksamhet av ekonomiska skäl, men antologin var också för henne en hjärtesak fram till projektets misslyckande; hon drömde om antologin som ett »ljuvt vassinne». »Kanske misstar sig Hagar Olsson när hon skriver om antologiprojektet att det möjligen 'var en välsignelse att det gav Ediths tankar en ny riktning och bildade en motvikt till den intensiva och ihållande koncentrationen på inre ting'.» Tvärtom tycks det, menar Jänicke och åberopar breven till Diktonius, ha tillfört denna sysselsättning med de inre tingen ny drivkraft. Edith Södergrans stora satsning i och med antologin på att vinna en tysk och internationell läsekrets för den unga finlandssvenska lyriken – Jänicke redogör också för förhandlingarna med ett tyskt förlag genom en mellanhand i Berlin – hade sålunda som en motivation just hennes flera gånger av Hagar Olsson i dennas brevkommentarer omtalade vision av den andliga erövringen av världen.

Jänicke arbetar granskar i övrigt kritiskt uppfattningen att Edith Södergran vid 16 års ålder definitivt och medvetet lämnade tyskan som lyriskt uttrycksmedel. »De hittills

okända tyska dikterna, som Edith Södergran skrev parallellt med sin svenska diktning, visar att tyskan aldrig blev ett perfekt språk för henne.»

Jänicke's studie är ägnad Edith Södergrans språkliga identifikation liksom hennes språkkänsla. Boken utgör ett inte oväsentligt bidrag till Södergranforskningen.

I Tyskland har översättningsvetenskap stämplat som en självständig disciplin, men intresset för den litterära översättningens problematik manifesterar sig numera på många håll. *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translations* (ed. T. Hermans. Croom Helm 1984) är en samlingsvolym som i anslutning till texter av olika slag – exempelvis den europeiska pikareskromanen och Mandelstams lyrik – avser att ge en översikt över en mångskiftande och komplex problematik. De sju uppsatser om litterär översättning som Gunnel Engwall och Regina af Geijerstam har samlat i *Från språk till språk* härrör från företrädare för språkinstitutionerna vid Stockholms universitet. De sju första artiklarna behandlar översättning av poesi – det gäller Chlebnikov och Majakovskij och vidare bl. a. La Fontaine, Dante och C. V. A. Strandberg – medan bibeltexternas översättningstradition har ägnats två studier. Ett par uppsatser behandlar August Blanche och Strindberg; Margareta Westman försöker komma åt på vad sätt den danske sagoberättaren kan ha haft betydelse för Strindbergs språkkänsla och Gunnel Engwall finner anledning uppvärdera John Landquists översättning av *Le Plaidoyer d'un fou*. Axel Fritz åter diskuterar i anslutning till Johann Nestroy och Blanches pjäs Herr Dardanells anor »lokalisering och bearbetning i stället för översättning som praxis i 1800-talets underhållningsteater». Bokens fem sista uppsatser gäller översättningsproblem i synnerhet utifrån lingvistiska synpunkter. Överlag rör det sig om kvalificerade bidrag inom vad utgivarna kallar översättningens spännande forskningsfält.

Ulf Wittrock

Briefe der Nelly Sachs. Hrsg. von Ruth Dinesen und Helmut Müssener. Suhrkamp Verlag 1984.

Y. Ahren. C. B. Melchers. W. Seifert. W. Wagner: *Das Lehrstück »Holocaust»*. Wirkungen und Nachwirkungen eines Medienereignisses. Westdeutscher Verlag 1982.

Av nära nog 3 000 tillgängliga brev i offentliga bibliotek, i förlagsarkiv och i privat ägo har 235 valts ut för Ruth Dinesen och Helmut Müsseners 400-sidiga edition av *Briefe der Nelly Sachs*. »Unbetrüchtigt bleiben zum grössten Teil die Korrespondenz mit Übersetzern, Briefe zu Übersetzungen schwedischer Lyrik ins Deutsche sowie Briefe rein geschäftlicher Art.» Brev till Ingeborg Bachmann och Paul Celan har inte varit disponibla. Brevurvalet föreligger på Suhrkamp Verlag, det förlag som i början av 1960-talet svarade för den första bredare presentationen av Nelly Sachs' verk i BRD och där också 1968 *Das Buch der Nelly Sachs* (redigerad av Bengt Holmqvist) utgavs. Breveditionen inleds av en fin liten levnadsteckning, som också berör Nelly Sachs' svåra sjukdomskris i början av 1960-talet. »Diese Krankengeschichte ist lange

verschwiegen worden und wäre auch hier nicht erwähnt worden, hätte nicht Nelly Sachs eben diesem übergrossen Leid ihre vollendetsten Gedichte abgerungen. Erst in der Krankheit wird die dichterische Aussage so verknüpft und gleichzeitig so durchsichtig, das sie zu den grössten Leistungen der deutschen Moderne zu zählen ist.»

En följd av brev från 1939–40 berättar om en flykt i allra sista stund från Nazityskland. Fragmentariska glimtar rymmer dessa liksom senare brev dessutom från Nelly Sachs' femtio i Berlin genomlevda år; hon var född 1891. »Es kamen die Jahre in Berlin, wo wir, ein kleiner Kreis Schriftsteller, von Erna Feld-Leonhard rezitiert, uns zusammenfanden, jedesmal in einem neuen Schauer der Angst, wer würde nun das Los treffen.» Under 1930-talets första år hade Nelly Sachs ännu kunnat publicera dikter i Berliner Tageblatt och på andra håll; »es kamen dann die jüdischen Blätter, vor allem 'Der Morgen', der dann noch vieles veröffentlichte». Der Morgen utgavs av Kulturbund Deutscher Juden, som också arrangerade de i Nelly Sachs' brev berörda recitationerna.

I ett brev till Emilia Fogelklou-Norlind i juli 1943 kommenterar Nelly Sachs en rad till den förra överlämnade diktmanuskript; några av dessa dikter trycktes som Grabschriften in die Luft geschrieben i samlingen *In den Wohnungen des Todes* (Berlin/Aufbau-Verlag, 1947). Nelly Sachs blev på olika vägar relativt snabbt underrättad om sina judiska vänners öden. Om sina elegiers och gravskrifters tillkomst förklarar hon september 1944 i brev till Walter A. Berendsohn: »Ich habe eine kranke Mutter hier. Krank vor Schreck und Entsetzen um alles was vorher erlebten, die geliebtesten Menschen sind mir von der Seele gerissen in Polen dahingegangen, und da waren es einige Nächte, wo ich ihr Sterben fühlte oder vielmehr zerrissen wurde vor Schmerz. Das sind die Elegien, das sind die Grabschriften.» Nelly Sachs beklagar i brevet att man inom Der Freie Deutsche Kulturbund i Stockholm hållit dessa hennes dikter för »obegripliga» och avböjt en recitation av dem av en skådespelare. »Ich habe nichts an den Elegien getan, ich habe sie niedergeschrieben, wie die Nacht sie mir gereicht hat.» Hos Berendsohn själv mötte Nelly Sachs emellertid en fin förståelse för sin nya inriktning på en poesi, fjärran från »Süsse und Beschwinglichkeit», som hon tidigare i Tyskland hade lovordats för, och Berendsohn såg också ett par år senare till att en uppläsning i Kulturbund verkligen kom till stånd. Nelly Sachs var förhindrad att närvara, men Walter Berendsohn rapporterade därom. Han tillade: »Es scheint mir fast ein Mirakel, mit welcher Zartheit Sie dies grauenvolle Geschehen ergreifen und vor den Richterstuhl der Ewigkeit stellen. Es mit realistischen Mitteln darzustellen ist wirkungslos, weil sich die erschrockene Seele wehrt, dies alles in sich einzunehmen, und sich bald verschliesst und verhärtet, um leben zu können. Aber die Essenz von Ihren klagenden, anklagenden und erklärenden Gedichten wird aufgenommen und bleibt haften.» Nelly Sachs citerar dessa rader i ett brev till sin tyska väninna Gudrun Dähnert. Hon skriver också om den uppgift som hon tagit på sig som diktare: »Ein Dante, ein Shakespeare wäre notwendig, der Menschheit diesen Abgrund zu zeigen, aber so muss es eine schwache Frau tun.»

De båda utgivarna konstaterar att brevurvalet har en särprägel gentemot andra brevsamlingar i och med »die Zusammenführung von Elementen aus dem Alltag einer